

УДК (330.5+331.5):328.18

*Титар І.О., канд. соціол. наук, наук. співробітник
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
Карнаухова О.В., мол. наук. співробітник
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

МІСЦЕ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЕКОНОМІЦІ ТА НА РИНКУ ПРАЦІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА¹

Розглянуто, яке місце організації громадянського суспільства (неурядові організації) посідають в економіці та на ринку праці країн світу, в тому числі найрозвинутіших, а також в Україні. Робляться висновки щодо можливості використання резервів розвитку українських неурядових організацій для стимулювання економічного зростання та зайнятості.

Ключові слова: громадянське суспільство, неурядові організації, ринок праці, економіка.

Постановка проблеми. Виклики найновішого часу – складні соціально-економічна та суспільно-політична ситуація, війсьний конфлікт на Сході країни, гальмування реформ ключових сфер суспільного життя та економіки – загострили та ще більше актуалізували питання взаємодії держави як владно-політичної організації, що здійснює управління та встановлює правовий порядок, із суспільством загалом та представниками його окремих структур і груп. Очевидні після зміни попереднього політичного режиму необхідність реставрації демократичних засад, дотримання ціннісного змісту обраного європейського вектора розвитку, розгортання рішучої боротьби з тотальною корупцією можливі лише за умов утвердження громадянського суспільства та його ефективної взаємодії із державою та владними інституціями.

У сучасних складних умовах існуюча вітчизняна модель такої взаємодії є недостатньо ефективною. Хоча впродовж останнього року спостерігається бурхливий сплеск громадянської ініціативності, усталення національної самоідентифікації, патріотизму та волонтерства, однак інтенсивної дифузії цього низхідного процесу в інститути держави та влади не відбувається. Крім здійснення власне громадянських, суспільних та інших функцій (контролю за дотриманням основних прав та свобод людини та громадянина, контролю над недопущенням зловживань владою, створення специфічного соціального капіталу – солідаризації), громадянське суспільство через свої організації може бути дієвим економічним актором, стабілізатором та демпфером на ринку праці під час трансформаційних та/або руйнівних соціально-економічних процесів.

Триваючий військовий конфлікт та анексія Криму, що спричинили розбалансування регіональних та загальнонаціональних економічних систем, масовий потік переселенців в інші регіони країни, навантаження на локальних ринках праці тощо є тими негативними соціально-економічними процесами, справитися з якими держава не може самостійно, спираючись виключно на власні внутрішні ресурси. Ситуація вимагає пошуку нових ресурсів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Одним із останніх і можуть слугувати організації громадянського суспільства (неурядові організації). Саме цій проблемі і присвячена стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що політико-прикладні аспекти становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства, їх роль та місце в процесах демо-

¹ Стаття підготовлена в рамках науково-дослідної роботи за плановою відомчою темою ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» «Соціокультурні чинники розвитку українського ринку праці» (шифр 3.1.7.88; виконується за Постановою Бюро відділення економіки НАН України від 11.04.2013 р. № 5).

кратичного державотворення набули різнобічної розробки та широкого наукового розголосу. Вийшло друком чимало індивідуальних і колективних робіт, в яких аналізуються сутність, історія становлення і розвитку громадянського суспільства та його складових, соціокультурні аспекти його формування, зв'язок з утвердженням демократії тощо. Серед них слід відзначити праці В. Безродної, В. Горбатенка, Г. Зеленько, В. Кампо, С. Кириченка, О. Куценко, М. Михальченка, М. Осушного, С. Рябова, М. Рябчука, В. Полохала, М. Ходаківського, Р. Черно-рога, Г. Щедрової та інших.

Свій внесок у теоретико-методологічні та емпіричні дослідження діяльності громадських організацій зробили С. Левченко, М. Головатий, О. Корнієвський, В. Барабаш, В. Новохацький, О. Стегній, В. Нанівська, С. Круглик, В. Пашенко. Публікації Є. Пожидаєва присвячені розгляду питання участі громадських організацій в суспільно-політичних процесах. В. Головенько у своїх роботах виявляв вплив інститутів громадянського суспільства на процеси соціальної мобільності, нерівності та причинно-наслідкові зв'язки у соціально-економічному полі загалом.

Таким чином, суспільно-політичні, державотворчі та соціоформуючі аспекти функціонування інститутів громадянського суспільства досліджені ґрунтовно. Натомість спостерігається брак наукових розвідок у царині участі громадянського суспільства в економічних процесах та впливу на функціонування ринку праці. Суспільно-політичні та економічні перетворення в Україні після подій 2013–2014 рр. зумовили об'єктивну необхідність подальшого виявлення точок дотику і можливостей взаємодії та співпраці між державою/владою та громадянським суспільством, у тому числі в аспектах, які стосуються економіки.

Отже, **метою статті** є аналіз участі та впливу організацій громадянського суспільства в економіці та на ринку праці з урахуванням особливостей сучасного розвитку і на прикладах розвинутих країн.

Для уникнення непорозумінь необхідно відразу зробити одне уточнення. Внесок організацій громадянського суспільства в економіку і ринок праці є дуже різноплановим і часто доволі опосередкованим. Ми не ставили перед собою завдання охопити все його різноманіття, в тому числі пов'язане з діяльністю бізнес-асоціацій, профспілок, перенесенням цінностей та досвіду громадянського суспільства в економічну діяльність. Натомість ми зосередимось на тій частині внеску, яку можна назвати «прямою» і яка піддається квантифікації — у вигляді частки у ВВП країни та відсотка зайнятих у «третьому секторі» серед працюючого населення.

Виклад основного матеріалу. Існують численні наукові підтвердження позитивного впливу організацій громадянського суспільства та поширення волонтерства на розвиток суспільства. Загалом ідеться про те, що вони сприяють збільшенню обсягів соціального капіталу, зростанню суспільної довіри, кращому вирішенню суспільних проблем, які стосуються багатьох, проте є надто складними для розв'язання окремими індивідами, а також такими, що неефективно вирішуються на рівні державного керівництва².

«Громадянське суспільство» та «третій сектор» у різних країнах включають форми відносин і перелік інститутів, які часто не збігаються, їх межі та ступінь перетину з іншими інститутами та сферами можуть суттєво відрізнятися³. Це призводить до певних концепту-

² Класична наукова аргументація представлена у працях Е. Банфілда та Р. Патнема [1; 2].

³ Серед науковців усталеною є думка, що неурядові організації (калька з англomовної дефініції «non-governmental organizations», що вживається в «Європейській конвенції про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій» [3]) є визначальною ознакою громадянського суспільства в країні. Рівень дієвості третього сектору визнається індикатором розвитку громадянського суспільства [4]. При цьому, щоправда, одні дослідники зводять усе громадянське суспільство до мережі «самоврядних, самоорганізованих інституцій» [5], а інші визначають НУО лише як відповідну його частину [6].

альних неточностей щодо таких понять. Слід розрізняти громадянське суспільство в цілому та організації громадянського суспільства. Громадянське суспільство являє собою сукупність недержавних суспільних відносин, які виходять за межі сфери приватного життя. Частина цих відносин є спонтанними та неорганізованими, хоча здебільшого масовішими, натомість є й інші – достатньо регулярні (інституціоналізовані) та організаційно оформлені. Саме щодо останніх вживається термін «організації громадянського суспільства». Одночасно як синоніми можуть використовуватися й інші назви, зокрема «третій сектор»⁴, «неурядові організації» (НУО), «недержавні організації» (НДО), «неприбуткові організації» (НПО) тощо [7].

Ми будемо розглядати поняття «організації громадянського суспільства» відповідно до визначення неприбуткових організацій, запропонованого у 2002 р. статистичним підрозділом ООН в посібнику «*Handbook on Nonprofit Institutions in the System of National Accounts*» (*UN NPI Handbook*) [8]⁵, положення якого рекомендовані до імплементації національними урядами. Згідно з підходом ООН, неприбуткові організації (НПО) ідентифікуються та диференціюються порівняно з іншими організаціями на основі таких п'яти визначальних рис:

- 1) організаційність, тобто до певної міри інституціоналізація;
- 2) неприбутковість, тобто обмеження домовленостями, які забороняють розподіл генерованого ними прибутку на користь стейкхолдерів або інвесторів;
- 3) самоврядність, тобто здатність самостійно контролювати власні заходи та стосунки;
- 4) приватність, тобто інституційна відокремленість від уряду (влади);
- 5) добровільність, тобто згода індивідів брати участь в їх діяльності.

Потрібно додати, що Міжнародна організація праці (МОП) у 2011 р. випустила посібник «*Handbook on the Measurement of Volunteer Work*», у якому дається офіційне визначення волонтерської праці, що є важливою складовою діяльності організацій громадянського суспільства [10]. За цим визначенням, волонтерська робота – це «неоплачувана непримусова праця, тобто час, який індивіди безоплатно витрачають на діяльність, спрямовану на інших, у рамках організацій або безпосередньо, за межами їхнього власного домогосподарства».

Обидва визначення чітко відокремлюють організації громадянського суспільства, тобто «третій сектор», від бізнесу, державних організацій, а також діяльності в рамках домогосподарств.

Місце організацій громадянського суспільства на ринку праці та у світовій економіці. Останнім часом у світі зростає увага до внеску організацій громадянського суспільства до економіки. Дослідження щодо масштабів та значення організацій громадянського суспільства проводиться Світовим банком та численними урядовими й неурядовими дослідницькими центрами. Прогрес в економічній статистиці дозволив оцінити безпосередній внесок «третього сектору» в економіку.

На тлі імплементації національними органами статистики рекомендацій ООН та МОП щодо ведення обліку неприбуткових організацій та волонтерської діяльності, яка тільки розгортається і не набула масового поширення, важлива інформація надходить з інших джерел.

Нині провідним світовим центром вивчення діяльності організацій громадянського суспільства у світі є Центр дослідження громадянського суспільства Університету Джона Гопкінса⁶ (The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies) у США. Центром було проведено

⁴ Назва, яка вказує, що відповідна суспільна сфера не належить ні до держави, ні до бізнесу.

⁵ Коментований опис цього документа – [9].

⁶ Сторінка центру: <http://ccss.jhu.edu/>

ряд важливих досліджень (дані по основних із них представлені в додатку до статті). Ми будемо посилатися на них, називаючи кількість країн дослідження та рік публікації наукового звіту.

У результаті цих досліджень було встановлено, що «третій сектор» та волонтерська праця мають чимале економічне значення. Особливо це помітно в найрозвинутіших країнах. Працівники «третього сектору» становлять значно більшу частку робочої сили, ніж припускалося раніше. Так, більше ніж 10% зайнятих в американському приватному секторі у 2010 р. працювали в НУО⁷.

Порівняння зайнятості з іншими сферами, наведене на рис. 1, означає, що в США у «третьому секторі» працювало працівників:

- майже у 18 разів більше, ніж у комунальному господарстві;
- у 15 разів більше, ніж у гірничо-добувній промисловості;
- майже в 10 разів більше, ніж в американському сільському господарстві;
- у 5 разів більше, ніж у сфері продажу нерухомості;
- майже в 3 рази більше, ніж на транспорті;
- майже вдвічі більше, ніж в оптовій торгівлі, фінансовій сфері та страхуванні, а також на будівництві.

Рис. 1. Зайнятість у «третьому секторі» та деяких інших сферах економіки США, 2010 р., млн осіб

Джерело: інформація Бюро статистики праці США (US Bureau of Labor Statistics) [11].

Згідно з дослідженням, проведеним у 16 країнах і опублікованим у 2013 р., в НУО працювало понад 7% загалу робочої сили (рис. 2). При цьому в найрозвинутіших країнах частка працюючих в НУО становила понад 8% загальної кількості працівників (рис. 3).

Ці дані відповідають результатам, отриманим раніше, зокрема даним дослідження, опублікованого в 1999 р. [12], яке показало, що в «третьому секторі» країн Європейського Союзу на момент дослідження було працевлаштовано від 4,4% до 14% працездатного населення.

⁷ Інформація Бюро статистики праці США (US Bureau of Labor Statistics).

Рис. 2. Робоча сила в «третьому секторі» та інших сферах економіки, середнє за 13 країнами, 2013 рік, % загальної робочої сили

Джерело: Salomon L.M., Sokolowski W. et al. *Global Civil Society and Volunteering: (2013)[13]*.

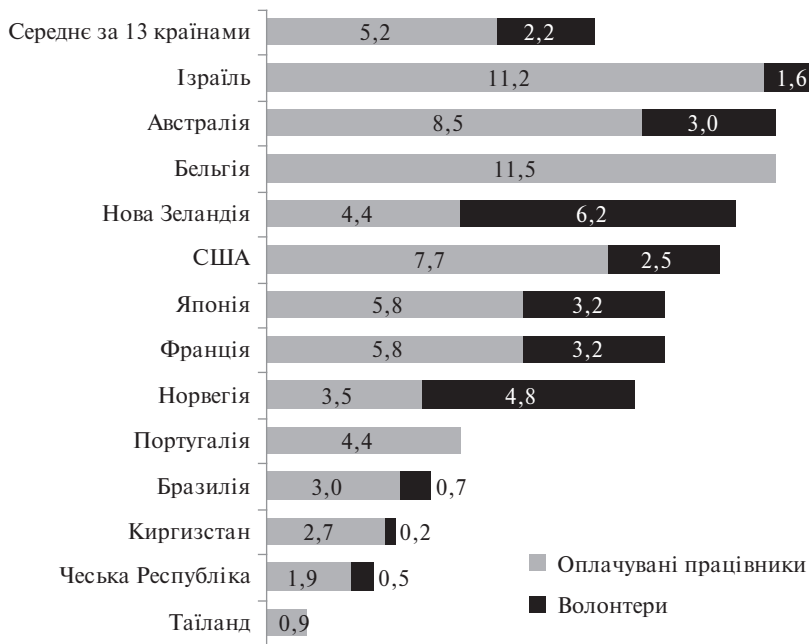

Рис. 3. Робоча сила в «третьому секторі», оплачувана та волонтерська, за країнами, % загальної робочої сили

Джерело: Salomon L.M., Sokolowski W. et al. *Global Civil Society and Volunteering (2013)[13]*.

У НУО ЄС працювало в 10 разів більше людей, ніж у легкої промисловості, та у 5 разів більше, ніж у харчовій промисловості.

Великий внесок у зайнятість у «третьому секторі» зробили волонтери. Згідно з опублікованими у 2004 р. даними порівняльного дослідження, проведеного в 36 країнах,

більше ніж 12% їх дорослого населення протягом року брали участь у волонтерській діяльності. Якщо перевести волонтерську працю в еквівалент праці працівників, зайнятих повний робочий день, волонтерська праця відповідає 45% праці штатних працівників НУО (в Швеції та Норвегії – відповідно, 76% та 63%).

Крім цих прямих економічних внесків, волонтерська робота має спектр ширших соціальних впливів, що приносять суспільству значну додаткову вартість, зокрема:

- волонтерська робота є важливим досвідом підготовки або перепідготовки працівника на шляху адаптації на ринку праці, що робить його більш конкурентноспроможним і водночас знімає частину навантаження щодо такої підготовки/перепідготовки зі служб зайнятості в країні;
- волонтерська робота може стати важливим ресурсом, задіяним у критичних для суспільства ситуаціях;
- волонтерська робота збільшує соціальну солідарність, соціальний капітал, політичну легітимність та підвищує якість життя суспільства;
- волонтерська робота дає індивіду психологічне відчуття задоволеності, самореалізації, корисності, приналежності до ширшої спільноти.

Водночас покладатися тільки на волонтерську працю в «третьому секторі» було би помилкою: більшу частину роботи в НУО виконують їх оплачувані працівники.

Організації громадянського суспільства здатні створювати *істотну частку ВВП*. Так, згідно з даними дослідження, опублікованого в 2013 р., середній внесок НУО у ВВП країн, охоплених дослідженням, становив понад 4%, а в найрозвинутіших – 5% і більше (рис. 4).

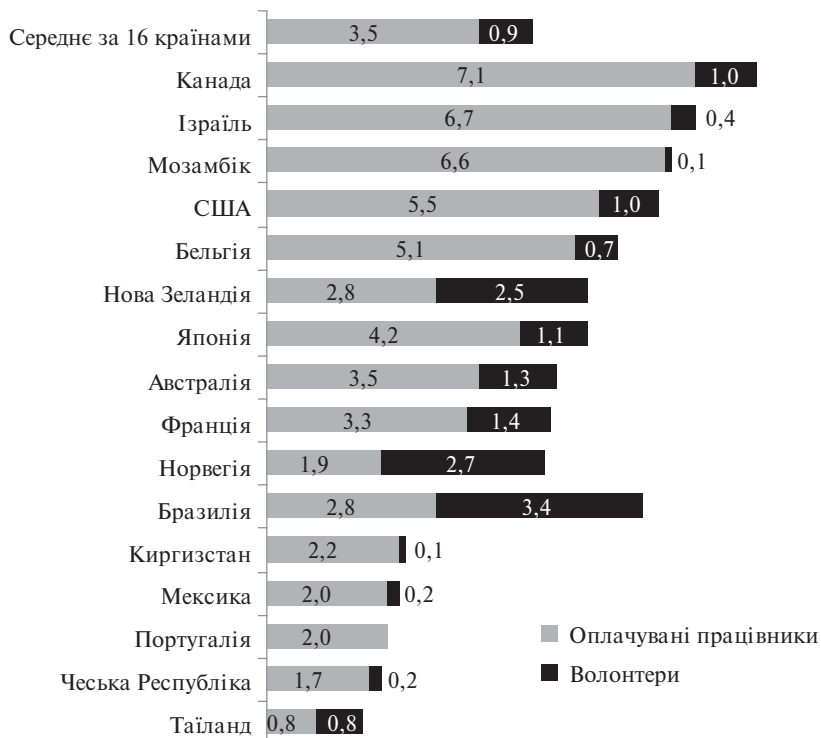

Рис. 4. Внесок «третього сектору» у ВВП, за країнами, % ВВП

Джерело: Salomon L.M., Sokolowski W. et al. *Global Civil Society and Volunteering* (2013) [13].

«Третій сектор» вносить у ВВП частку, яка є меншою, але зіставною з внеском будівництва, комунального господарства та гірничої промисловості, сільського господарства, а також транспорту (рис. 5).

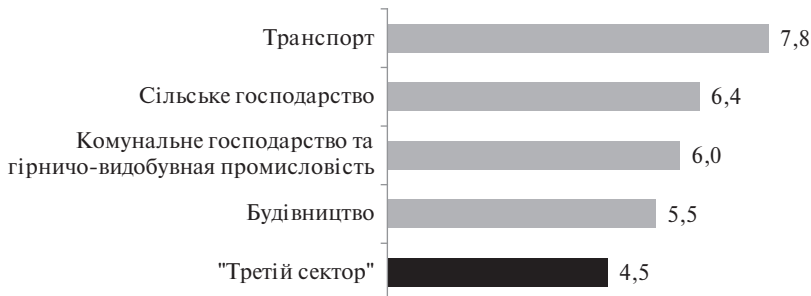

Рис. 5. Внесок «третього сектору» у ВВП, середнє по 15 країнах, % ВВП

Джерело: Salomon L.M., Sokolowski W. et al. *Global Civil Society and Volunteering (2013)* [13].

Це також відповідає і даним порівняльного дослідження в 22 країнах, опублікованого в 1999 р., згідно з якими громадянське суспільство в сукупності на момент проведення дослідження було еквівалентом сьомої економіки світу за ВВП (1,3 трлн умовних одиниць, що дорівнювало ВВП Франції або Великої Британії), а внесок неурядових організацій у ВВП країн ЄС зростав удвічі швидше, ніж внесок легкої промисловості.

Організації громадянського суспільства в економіці України. Показники організацій громадянського суспільства в Україні надають Інститут соціології НАН України, Державна служба статистики, а також ряд неурядових організацій.

Відповідно до даних опитування в рамках останнього щорічного соціологічного моніторингу «Українське суспільство», яке проводилось у 2014 р., 86,9% українців заявили, що не належать до жодної громадської або політичної організації (табл. 1).

Таблиця 1

Членство в громадських та політичних організаціях в Україні у 2014 р., %

Відповіді на запитання: «Членом якої з громадських або політичних організацій Ви є?»	%
Не належу до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів	86,9
Релігійна організація, церковна громада	2,7
Професійне об'єднання	1,8
Клуб за інтересами	1,6
Політична партія	1,4
Спортивний клуб, товариство	1,4
Інша організація, об'єднання, рух	1,2
Громадська організація, фонд, асоціація	1,1
Студентське товариство, молодіжна організація	1,1
Суспільно-політичний рух	0,9
Творча спілка	0,7
Екологічний рух	0,6
Нетрадиційна профспілка	0,2
Об'єднання фермерів	0,2

Джерело: Моніторинг Інституту соціології НАН України (2014).

Примітка: респондент міг обрати більше одного варіанта відповіді.

Таким чином, у різних організаціях, які в широкому сенсі можна зарахувати до організацій громадянського суспільства, у 2014 р. перебувало 13,1% дорослого населення України. Згідно зі щорічним моніторингом Інституту соціології НАН України, цей відсоток є досить стабільним принаймні з 2000 р.

Офіційні статистичні дані щодо внеску «третього сектору» в економіку України на сьогоднішній день поки що недостатньо точні через деякі обмеження. По-перше, згідно з українським законодавством, існують дві основні форми реєстрації НУО – як громадські чи як благодійні організації (табл. 2). Враховуючи особливий характер діяльності саме благодійних організацій, економічна звітність по них краще накопичується державними органами і є доступнішою, ніж звітність громадських організацій. Тому ми будемо посилалися здебільшого на дані по благодійних організаціях, хоча вони відображають лише частину «третього сектору» в Україні.

Таблиця 2

Громадські та благодійні організації, зареєстровані в Україні у 2008–2012 рр.

Об'єднання громадян	2008	2009	2010	2011	2012
Громадські організації та їх осередки	54862	59321	63899	67696	71767
Благодійні організації	10988	11660	12267	12860	13475

Джерело: за даними ЄДРПОУ, Державної служби статистики України. Наводиться за: Ляпін Д., Паливода Л. Оцінка соціального та економічного внеску благодійних організацій в економіку України (2013) [14].

По-друге, після прийняття у 2012 р. нового Закону України «Про громадські об'єднання», який суттєво змінив правила реєстрації [15], дані щодо кількості та результатів діяльності організацій відображають не тільки їх внутрішні, але й реєстраційні зміни. Виходячи з цього, ми наводитимемо дані, які обмежуються 2012 р., оскільки порівняння зі статистикою після 2012 р. дає ненадійні результати.

Існують й інші, більш традиційні, обмеження: публікація Державною службою статистики кількісних даних щодо діяльності громадських об'єднань тільки через півроку після закінчення відповідного року; невідповідність даних Державної служби статистики інформації з Державного реєстру підприємств та організацій (ЄДРПОУ); врахування «мертвих» (тобто тих, які фактично не проводять діяльність)⁸ організацій і неврахування незареєстрованих, але фактично діючих громадських організацій.

Попри ці обмеження, розглянемо дані, які дають певне уявлення про внесок «третього сектору» в економіку України. Згідно з дослідженням, проведеним у 2012 р. неурядовою дослідницькою організацією «ТЦК» щодо діяльності організацій громадянського суспільства в Україні, за часткою економічно активного населення, працевлаштованого в «третьому секторі», Україна перебуває на рівні Румунії та Польщі. За оцінкою експертів, лише близько 1% економічно активного населення України працювали в НУО. У Чехії та в Угорщині цей показник є майже удвічі більшим (відповідно, 1,7% та 2%), у Німеччині – майже у 7 разів (6,8%) [14].

Аналіз даних Державної служби статистики України щодо економічних показників благодійних організацій у 2012 р. подано в табл. 3.

Отже, у 2012 р. частка благодійних організацій у ВВП становила 0,73%. Це достатньо типове значення для пострадянських країн⁹, однак дуже низьке, порівняно з більш розвинутими

⁸ Згідно з оцінками «ТЦК», який проводить щорічне поштове опитування громадських організацій, тільки близько 10% зареєстрованих громадських організацій є активно діючими. Інші існують формально або діють епізодично.

⁹ Близькі цифри в ході незалежних досліджень отримані для Російської Федерації та Киргизстану.

країнами. В Україні впродовж 2011–2013 рр. цей показник скорочувався (з 1% у 2008 р.). Це свідчить про те, що сектор благодійних організацій в основному сформувався і він справляє відносно відчутний вплив на економіку України. З іншого боку, ці показники демонструють, що НУО недостатньо залучалися до реалізації державних (муніципальних) замовлень.

Таблиця 3

Частка некомерційних організацій у ВВП України у 2012 р.

	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	У цілому за рік
ВВП некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, млрд грн	2,543	2,563	2,547	2,592	10,245
частка ВВП України, %	0,87	0,73	0,66	0,68	0,73

Джерело: Ляпін Д., Паливода Л. Оцінка соціального та економічного внеску благодійних організацій в економіку України (2013) [14].

Відповідно до інформації Державної служби статистики «Результати діяльності громадських організацій в Україні за 2013 рік», надходження від благодійності становили 1,6 млрд грн, або 44,6% загальної суми коштів для фінансування громадських організацій. Ці кошти використані громадськими організаціями у 2012 р. на 90,5%, залишок становив 351,1 млн грн. Найбільшу питому вагу в структурі використання коштів громадськими організаціями мали матеріальні витрати та оплата послуг – 27,6% (або 921,7 млн грн), оплата праці – 25,9% (або 867,2 млн грн), витрати на благодійну діяльність – 20,9% (або 699,5 млн грн).

Щодо річних доходів благодійних організацій, то дані колишнього Міністерства доходів і зборів України показують, що за 2010–2012 рр. річні доходи благодійних організацій України наблизились до 5 млрд грн [14].

У 2014 р. у зв'язку зі сплеском громадянської активності під час Євромайдану, а також розгортанням волонтерського руху для підтримки учасників протестів, а згодом – АТО на Сході України, благодійні внески громадян України суттєво збільшилися. Згідно з даними опитування, проведеного в грудні 2014 р. відділом моніторингових досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України спільно з Інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка, 60% респондентів заявили, що брали участь в благодійних або волонтерських заходах, пов'язаних з подіями на Донбасі. Зокрема, 52,8% респондентів протягом останніх півроку переказували гроші для допомоги військовим, 14,2% матеріально допомагали вимушеним переселенцям, 9,4% безпосередньо працювали або допомагали волонтерським організаціям. Майже 40% респондентів брали участь у благодійних акціях, безпосередньо не пов'язаних з подіями на Донбасі.

Згідно з дослідженням GfK, проведеним у кінці листопада 2014 р. на замовлення Програми розвитку ООН, майже чверть (23%) українців протягом року мали досвід волонтерської діяльності, а 9% почали займатися волонтерством саме протягом цього року [16]. Домінуючим напрямом волонтерської діяльності, згідно з опитуванням GfK, стала допомога армії (доставка їжі, форми, засобів зв'язку, розвідки та ін., ліків для невідкладної медичної допомоги, ремонт техніки, соціально-психологічна підтримка).

Можна говорити, що в кінці 2013 р. – протягом 2014 р. в Україні відбувся злет волонтерської діяльності, і ця діяльність вийшла на новий, значно вищий рівень як поширеності, так і суспільного визнання (відповідно до опитування, проведеного в середині грудня Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення газети «Дзеркало тиж-

ня», серед усіх політичних та суспільних інститутів найбільшою довірою користувалися волонтери) [17]. Громадські організації також вийшли в лідери суспільної довіри.

Ще за часів Євромайдану (2013–2014 рр.) з'явилося багато соціальних ініціатив, які допомагали та підтримували учасників протестного руху [18]. З того часу існує «Центр зайнятості вільних людей» – волонтерський центр зайнятості для тих, хто через події на Майдані опинився без роботи. Незабаром, як тільки почалися драматичні події в Криму і на Донбасі, було налагоджено допомогу вимушеним переселенцям. У Львові, Харкові та Дніпропетровську, де утворився найбільший потік вимушених переселенців з Донбасу, згодом також було організовано подібні центри. Нині в команді вісім основних координаторів та понад 120 волонтерів по всій Україні. Упродовж року через ініціативу пройшли більше 500 волонтерів. Усі координатори – професійні рекрутери і фахівці з HR, як правило, працювали і у великих корпораціях, і в громадських організаціях. За весь період існування ініціативи через «Центр зайнятості вільних людей» пройшло 4047 кандидатів на вакансії, 881 роботодавець, 622 учасники програм навчання і розвитку, понад 700 осіб отримали роботу.

Подібні успішні ініціативи перестали бути рідкістю. Багато відомих волонтерських організацій України («Крим-SOS», «Схід-SOS», «Конгрес Сходу України» тощо) за останній рік набули колосального досвіду в царині забезпечення, підтримки, організації, супроводу переселенців з Криму та Донбасу. Окрім власне допомоги тим, хто цього потребує, діяльність таких НУО є корисною і для волонтерів та тих, хто залучений у подібну діяльність, адже організаційні та інші практичні навички (уміння комунікувати, налагодження колективної праці, координація різноманітних процесів та людей, швидке розв'язання складних завдань за допомогою нестандартних методів тощо) значно збагачують та урізноманітнюють компетенції будь-якої економічно активної людини, сприяють подальшій роботі/новому працевлаштуванню.

Повертаючись до основної теми, можна підсумувати, що в Україні в НУО задіяний приблизно 1% населення, приблизно такій самій цифрі відповідає і внесок НУО в національну економіку. В найрозвинутіших країнах ці показники майже вп'ятеро більші. Це означає, що розвиток українських НУО має значний потенціал з точки зору внеску в національну економіку, особливо, якщо скористатись імпульсом 2014 р. Зрозуміло, що нарощування такого потенціалу виглядає зараз туманно і, скоріше, віддаленою перспективою. Більш реалістичним є досягнення показників посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) – тобто подвоєння цифр, існуючих зараз.

Чому Україна ще не досягла такого рівня розвитку НУО? На наш погляд, абстрагуючись від пояснень в дусі історично-культурних відмінностей, можна назвати три ключові чинники:

- 1) економічний;
- 2) політичний;
- 3) інституційний чинник та чинник довіри.

Економічний чинник. Одним з твердих фактів, встановлених у результаті досліджень соціального капіталу та громадської активності є те, що для зайнятості в секторі громадської роботи, індивіду за інших незмінних умов потрібно мати вищий дохід та більше вільного часу [19]. Відповідно, багатше суспільство, як правило, має більше цих ресурсів, необхідних для діяльності громадянського суспільства і зокрема НУО. Країни ЦСЄ значно раніше за Україну вийшли з посткомуністичного трансформаційного економічного спаду, а їх економіка впродовж 1990–2000-х років зростала довше і швидше, ніж українська. Відповідно, й умови для існування НУО в них кращі.

Політичний чинник. У країнах ЦСЄ держава та громадянське суспільство раніше, ніж в Україні, перейшли до партнерських відносин. В Україні ж у періоди авторитаризації політичного режиму (наприклад, за часів «пізнього» Кучми (1998–2004 рр.) або Януковича (2010–2014 рр.) відносини між ними ставали фактично конфронтаційними, в країнах ЦСЄ держава ширше залучала можливості НУО для різноманітних консультацій та надання соціальних послуг, відчутніше підтримувала ресурсами, покращувала інституційне середовище.

Інституційний чинник та чинник довіри. Цей чинник тісно пов'язаний з попереднім. Країни ЦСЄ створили сприятливі інституційні умови для діяльності НУО, які відсутні в Україні. НУО широко залучаються до виконання соціальних функцій, які державні структури виконують менш ефективно та з більшими затратами. Відповідно, вони отримують значну матеріальну підтримку для ведення цієї діяльності. Крім того, держави ЦСЄ прийняли зміни до законодавства, які надають економічні стимули для бізнесу надавати підтримку НУО, а також створюють аналогічні стимули і для звичайних громадян (норма про пожертву 1% податків). Вже самі по собі ці стимули сприяють диверсифікації та збільшенню джерел економічної бази НУО. Але набагато вагомішим є психологічний та виховний момент: громадяни та бізнес привчаються стежити за діяльністю НУО, привчаються взаємодіяти, солідаризуються з ними, врешті-решт виробляють до них довіру.

Повертаючись від питання про чинники відмінностей між НУО в Україні та країнах ЦСЄ до питання про перспективи НУО в Україні, можна сказати, що перший чинник напевно чи відчутно зміниться в Україні найближчим часом. Водночас події під час та після Євромайдану та Революції гідності сприяли позитивним змінам щодо решти двох чинників.

Базуючись на ґрунтовному аналізі функцій НУО та їх групуванні, здійсненому А. Бодровим [20], можна прогнозувати, що принаймні дві групи НУО (організації «взаємодопомоги», котрі об'єднують людей за принципом спільної біди/проблеми, та добродійні фонди та організації, орієнтовані на вирішення гуманітарно-соціальних проблем) можуть стати активним ядром оновленого громадянського суспільства в Україні, спроможного не лише солідаризувати людей, але й бути активним економічним актором.

Для цього важливо підтримувати такі функції НУО, як легітимація й управління (діяльність у сфері обговорення громадською думкою певних проектів, залучення експертів і фахівців неурядових організацій у розробку профільних законів, “корегування” і “виправлення” помилкових рішень у соціальній сфері найбільш ініціативними та небайдужими представниками суспільства, прямий і опосередкований вплив на процес ухвалення політичних рішень, котрі стосуються не тільки соціальних проблем, але й багатьох аспектів економіки і політики, забезпечення стійкого зворотного зв'язку з населенням, завдяки чому державна політика стає ефективнішою, адресною і зрозумілою суспільству) та саморозвиток (забезпечення вільного розвитку особи на основі різноманітних форм власності, ринкової економіки, правової держави), адже структури НУО багато в чому сприяють самореалізації громадян, орієнтуючи їх на широку суспільну активність.

Очевидно, що НУО можуть ефективно доповнювати існуючу систему державної підтримки населення, позитивно змінюючи життя багатьох людей. Сектор НУО стабільно добре працює на благо своїх громадян і доводить, що він є більш ефективним у вирішенні багатьох соціальних проблем, аніж державні відомства. Їхній позитивний ефект поширюється на ряд важливих сфер життєдіяльності суспільства: вони створюють нові робочі місця у своєму секторі, готують умови для адаптації тих, хто шукає роботу, до вимог ринку праці, інтегрують у суспільство соціально уразливі категорії населення тощо.

Також досвід роботи на волонтерських засадах та праці в НУО (організованій на зовсім інших принципах, ніж у бізнесі та на державній службі) може стати поштовхом для організації власної справи, зокрема – у сегменті соціального підприємництва, потреба в якому зростає в кризових умовах, при зростанні кількості реципієнтів таких послуг та обмеженому фінансуванні.

Позитивний ефект можна масштабувати і на національний рівень – на розбалансованому всеукраїнському та несформованих регіональних ринках праці гостро стоїть питання не лише збереження існуючих параметрів зайнятості та безробіття, а підвищення його економічної пристосованості та докорінної перебудови на засадах гнучкості та безпеки¹⁰. Це передбачає високу територіальну та професійну мобільність працівників; гнучкість витрат роботодавців на робочу силу (зокрема, мобільність рівня та структури заробітної плати відповідно до економічної ситуації); гнучкість в управлінні персоналом; демократизацію і розмаїття форм зайнятості (включно з нестандартними формами); високорозвинену систему професійної підготовки та перепідготовки. Тобто здатність швидко адаптуватися до змін у співвідношенні попиту і пропозиції робочої сили за рахунок високих рівнів загальної і професійної освіти, активності і мобільності робочої сили та зміни регламентованого робочого часу.

Обставини та умови праці волонтерів і працівників НУО, які передбачають високу адаптивність та гнучкість, є неоціненним досвідом, який можна широко використовувати як на локальних, так і регіональних та національному рівнях. І на ринку праці, і в економіці в цілому. НУО в цьому випадку виступають своєрідними «ядрами кристалізації» оновлюваної економіки та ринку праці, роблять не лише номінальний внесок у приріст ВВП, зайнятості та інші економічні показники, але й трансформують засади та принципи організації, функціонування, доповнюють та оновлюють консервативні правила гри в соціально-економічній сфері, урізноманітнюють спектр сфер прикладання праці та можливості використання результатів.

Для практичної реалізації заходів з інтеграції діяльності інститутів громадянського суспільства в економічну сферу та ринок праці доцільними є, на нашу думку, такі заходи:

1. Державній службі статистики України необхідно розпочати імплементацію рекомендацій ООН (викладених в UN NPI Handbook) та МОП щодо вдосконалення статистичного обліку діяльності організацій громадянського суспільства та волонтерства в системи національних рахунків, у першу чергу виділивши для економічних результатів та зайнятості в організаціях громадянського суспільства окремий вид звітності та статистичних рахунків.

2. Кабінету Міністрів України доцільно звернути більшу увагу на внесок організацій громадянського суспільства/«третього сектору» у ринок праці та в економіку України в цілому, визнавши цю сферу діяльності окремим сектором економіки. Важливо розрахувати вплив перспектив розвитку організацій громадянського суспільства на зайнятість та ВВП з урахуванням різних сценаріїв, у тому числі змін у законодавстві, які б розширили можливість замовлення державними органами та органами місцевого самоврядування послуг у громадських організаціях, а також посилення стимулів для підтримки відповідних організацій з боку приватних осіб та бізнесу через механізми податкових пільг.

3. Прийнявши за основу відповідне законодавство країн ЦСЄ, комітетам Верховної Ради України необхідно розробити та прийняти спеціалізований закон або внести зміни в існуючі закони для систематизації та розширення можливості з передачі виконання

¹⁰ Від англ. flexicurity, похідного від слів flexibility – гнучкість та security – безпека. Гнучкість передбачає здатність працівників до сприйняття і запровадження нововведень у способах виробництва, прийнятті рішень, посилення трудової мобільності і можливості зміни графіка роботи. Безпека в даному випадку виступає як гарантія збереження робочого місця і доходу працівника за будь-яких умов та обставин.

соціальних замовлень від центральних державних і місцевих органів влади організаціям «третього сектору». Такі дії сприяли б також зміцненню їх фінансової бази тощо. За зразок можна взяти відповідний закон, що діє у Польщі¹¹). Важливу роль в зміцненні останньої могли би відіграти податкові пільги, аналогічні діючим у країнах Центрально-Східної Європи (1% сплаченого податку повертається на рахунок НУО, яка вказана платником).

4. Кабінету Міністрів України, а також органам місцевого самоврядування доцільно розглянути збільшення державної підтримки організацій «третього сектору» через замовлення послуг та надання грантів: сьогодні надходження від держави становлять приблизно 10–15% доходів українських НУО, тоді як у розвинутих країнах – 40–60%. Процес збільшення державної підтримки організацій громадянського суспільства може бути поступовим. На перших етапах для зменшення ризиків шахрайства та корупції підтримку доцільно надавати тільки найвідомішим організаціям з усталеною репутацією.

Висновки. Отже, події 2013–2014 рр. в Україні, пов'язані зі сплеском громадянської активності, самоорганізації та волонтерства у відповідь на політичні, військові та соціально-гуманітарні загрози (порушення прав людини режимом колишнього Президента В. Януковича, розпалювання сепаратизму та воєнний конфлікт на Сході країни, масовий відтік біженців з Криму та Донбасу) в черговий раз привернули увагу до внеску громадянського суспільства в розвиток сучасної України. При цьому хоча політичне та гуманітарне значення громадянського суспільства отримало значне висвітлення в ЗМІ та визнання державними органами та суспільством, економічний внесок організацій громадянського суспільства («третього сектору») значною мірою залишився поза увагою.

Водночас в останнє десятиріччя в економічній статистиці був досягнутий суттєвий прогрес у вимірюванні економічного внеску організацій громадянського суспільства та такої їх невід'ємної складової, як волонтерська діяльність. ООН та МОП представили свої пропозиції щодо вимірювання економічних внесків цих явищ, рекомендуючи імплементувати відповідні підходи до системи національних рахунків. Цей процес активно йде, і на сьогоднішній день відповідні пропозиції ООН та МОП впроваджені більше як тридцятьма державами. Важливу роль в отриманні та аналізі порівняльних міжнародних даних щодо економічного внеску організацій громадянського суспільства та волонтерства відіграють аналітичні центри, зокрема Центр дослідження громадянського суспільства Університету Джона Гопкінса.

Результати вдосконаленої національної статистики, а також міжнародних порівняльних досліджень показали, що організації громадянського суспільства відіграють значно більшу роль на ринку праці та в економіках країн, ніж вважалося. У найрозвинутіших країнах відповідні організації залучають близько 7% населення. Це значно більше, ніж рівень зайнятості в транспорті, сільському та комунальному господарстві. Також у найбільш економічно розвинутих країнах «третій сектор» генерує близько 5% ВВП, що є цілком зіставним із внеском у ВВП будівництва та транспортної галузі. Більше того, спостерігається тенденція до збільшення частки організацій громадянського суспільства і на ринку праці, і у ВВП.

В Україні в останні роки у лавах різноманітних громадських та політичних організацій перебували близько 13% населення. Але якщо говорити про оплачувану роботу саме в громадських організаціях, частка населення, яка займається такою діяльністю, є дуже незначною – близько 1% всього працездатного населення. Цей показник є удвічі меншим,

¹¹ Першими серед країн ЦСЄ відповідні закони прийняли Угорщина та Словаччина [20]. Найвідомішим є закон «Про суспільно корисну діяльність та волонтерство», прийнятий у Польщі у 2003 р. (з внесеними у 2010 р. змінами), який вважається «конституцією» відносин між державним та «третім» секторами (переклад тексту закону доступний за посиланням в [22]). Детальний коментований опис закону представлено в [23]). Закон сприяв розвитку тісніших зв'язків між організаціями громадянського суспільства та державними органами, а також допоміг зміцненню та диверсифікації ресурсної бази НПО.

ніж у сусідніх посткомуністичних державах Центрально-Східної Європи, які є членами ЄС. Вимірювання внеску українського «третього сектору» у ВВП тільки розпочинається, але, за існуючими оцінками, частка у ВВП благодійних організацій, які є суттєвою частиною цього сектору, у 2012 р. становила близько 0,73%. Адекватність такої оцінки побіжно підтверджується близькістю даних в інших пострадянських країнах – Росії та Киргизстані.

Отже, з одного боку, в Україні «третій сектор» сформувався і робить внесок у ринок праці та економіку країни в цілому, з іншого – він має значний нерозкритий потенціал розвитку, якщо порівнювати з показниками більш розвинутих країн. Прямими наслідками розвитку такого потенціалу будуть зростання зайнятості та ВВП, а також дешевші й гнучкіші послуги у сферах, де держава є недостатньо ефективною, – в першу чергу в сфері соціальних послуг (при залученні громадських організацій до надання таких послуг органами державної влади та місцевого самоврядування). Крім цього, робота в «третьому секторі» справляє позитивний вплив на ринок праці через механізми підготовки та перепідготовки фахівців (оскільки більшість навіть волонтерських робіт вимагають навчання і підтвердження кваліфікації), а також абсорбуючи спеціалістів, які через індивідуальні причини або структурне безробіття можуть перебувати тимчасово поза традиційним ринком праці.

Суттєвим обмеженням, яке заважає розвитку організацій громадянського суспільства в Україні, є звужена економічна база та низька стабільність джерел фінансування. Хоча волонтерська робота відіграє важливу роль у діяльності організацій «третього сектору», більша частина роботи у відповідних організаціях є оплачуваною зайнятістю.

Список використаних джерел

1. *Banfield E.* The Moral Basis of a Backward Society / E. Banfield. – Glencoe, Ill., Free Press, 1958. – 204 p.
2. *Патнем Р.* Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р.Д. Патнем, Р. Леонарді, Р.Й. Нанетті ; пер. з англ. В. Ющенко. – К. : Вид-тво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 302 с.
3. Неурядові організації Європейського Союзу: порівняльний аналіз громадських організацій України. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. – 48 с.
4. Третій сектор в Україні: проблеми становлення / М.Ф. Шевченко (кер. авт. кол.), В.А. Головенько, Ю.М. Галустьян та ін. – К. : Український ін-т соц. дослідж., 2001. – 173 с.
5. *Цвих В.Ф.* Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика: моногр. / В.Ф. Цвих. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с.
6. *Колодій А.Ф.* На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : моногр. / А.Ф. Колодій. – Л. : Вид-во «Червона Калина», 2002. – 272 с.
7. *Salamon L.M.* The Third Sector in Europe: Towards a Consensus Conceptualization [Електронний ресурс] / L.M. Salamon, W. Sokolowski. – Режим доступу : <http://thirdsectorimpact.eu/documentation/tsi-working-paper-no-2-third-sector-europe-towards-consensus-conceptualization/>
8. Handbook on Nonprofit Institutions in the System of National Accounts [Електронний ресурс]. – New York : United Nations, 2003. – Режим доступу : http://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_91e.pdf
9. About the UN Handbook on Nonprofit Institutions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ccss.jhu.edu/research-projects/un-nonprofit-handbook/about-the-un-handbook>
10. Manual on the Measurement of Volunteer Work [Електронний ресурс]. – Geneva : International Labour Organization, 2011. – Режим доступу : <http://www.ilo.org/global/>

- statistics-and-databases/meetings-and-events/international-conference-of-labour-statisticians/WCMS_100574/lang--en/index.htm
11. *Salomon L.M.* Holding the Fort: Nonprofit Employment During a Decade of Turmoil [Електронний ресурс] / L.M. Salomon, W. Sokolowski, S.L. Geller. – Baltimore : Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2012. – Режим доступу : http://www.thenonprofitpartnership.org/files/ned_national_2012.pdf
 12. *Salomon L.M.* Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector [Електронний ресурс] / L.M. Salomon, H.K. Anheier et al. – Baltimore : The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 1999. – Режим доступу : <http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/08/Global-Civil-Society-I.pdf>
 13. *Salomon L.M.* The State of Global Civil Society and Volunteering: Latest Findings from the Implementation of the UN Nonprofit Handbook [Електронний ресурс] / L.M. Salomon, W. Sokolowski, M.A. Haddock, H.S. Tice. – Baltimore : Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2013. – Режим доступу : http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2013/04/JHU_Global-Civil-Society-Volunteering_FINAL_3.2013.pdf
 14. *Ляпін Д.В.* Оцінка соціального та економічного внеску благодійних організацій в економіку України (2013) : звіт Творчого центру «Каунтерпарт» («ТЦК») / Д.В. Ляпін, Л. Паливода. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ccc-tck.org.ua/storage/books/report_on_cso_economic_contribution_ukr.pdf
 15. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
 16. Майже чверть українців займається благодійництвом [Електронний ресурс] / Інформаційне агентство УНІАН. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1018070-mayje-chvert-ukrajintiv-zaumaetsya-volonterstvom-opituvannya.html>
 17. Найбільше українці довіряють волонтерам та добровольцям, найменше – судам і ГПУ [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2014. – 29 груд. – Режим доступу : http://dt.ua/UKRAINE/naybilshe-ukrayinci-doviryayut-volonteram-ta-dobrovolcyam-naymenshe-sudam-i-gpu-160339_.html
 18. *Сергацкова Е.* Центр занятости будущего: как волонтеры трудоустраивают переселенцев и адаптируют бойцов АТО [Електронний ресурс] / Е. Сергацкова. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/volunteers/2015/02/9/189025/>
 19. *Ховард М.* Слабость гражданского общества в посткоммунистической Европе / М. Ховард ; пер. с англ. И.Е. Кокарева. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 191 с.
 20. *Бодров А.В.* Неурядові організації як індикатор розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] / А.В. Бодров. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/4/05.pdf>
 21. Survey of tax laws affecting ngos in Central and Eastern Europe (International Center for Not-for-Profit Law) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aciujums.lt/docs/SURVEYOFTAXLAWSAFFECTINGNGOSINCENTRAL.pdf>
 22. Poland Adopts New Law on Public Benefit Activity and Volunteerism (International Center for Not-for-Profit Law). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icnl.org/news/2003/9-May.html>
 23. Country Information: Poland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usig.org/ICNL/countryinfo/poland.asp#exemption>

References

1. Banfield E. *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe, Ill., Free Press, 1958, 204 p.
2. Patnem R., Leonardi R., Nanetti R.I. *Tvorennya demokratii: Tradytzii gromads'koi aktyvnosti v suchasniy Italii. Per. z angl. V. Yushchenko* [Building of the democracy: the tradition of social activism in modern Italy. Transl. from English. V. Yushchenko]. Kyiv, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2001, 302 p. [in Ukrainian]
3. *Neuryadovi organizatsii Evropeisk'ogo Soyuzu: porivnyal'nyi analiz gromads'kykh organizatsii Ukrainy* [Non-governmental organizations of European Union: a comparative analysis of public organizations of Ukraine]. Kyiv, VPTs «Kyivs'kyi universytet», 2002, 48 p. [in Ukrainian]
4. Goloven'ko V.A., Galustyan Yu.M. ta in. *Tretii sektor v Ukraini: problemy stanovlennya* [Tertiary sector in Ukraine: problems of formation]. M.F. Shevchenko (ker. avt. kol.), Kyiv, Ukrain's'kyi in-t sots. doslidzh., 2001, 173 p. [in Ukrainian]
5. Tsvykh V.F. *Profspilky u gromadyans'komu suspil'stvi: teoriya, metodologiya, praktyka: monogr* [The trade unions in civil society: theory, methodology, practice: monograph.]. Kyiv, VPTs «Kyivs'kyi universytet», 2002, 376 p. [in Ukrainian]
6. Kolodii A.F. *Na shlyakhu do gromadyans'kogo suspil'stva. Teoretychni zasady i sotsiokul'turni peredumovy demokratychnoi transformatsii v Ukraini: monogr.* [On the way to civil society. Theoretical foundations and socio-cultural preconditions for democratic transformation in Ukraine: monograph.]. Lviv, Vyd-vo «Chervona Kalyna», 2002, 272 p. [in Ukrainian]
7. Salamon L.M., Sokolowski W. *The Third Sector in Europe: Towards a Consensus Conceptualization*, available at: <http://thirdsectorimpact.eu/documentation/tsi-working-paper-no-2-third-sector-europe-towards-consensus-conceptualization/>
8. *Handbook on Nonprofit Institutions in the System of National Accounts*. New York, United Nations, 2003, available at: http://unstats.un.org/unsd/publication/seriesf/seriesf_91e.pdf
9. *About the UN Handbook on Nonprofit Institutions*, available at: <http://ccss.jhu.edu/research-projects/un-nonprofit-handbook/about-the-un-handbook>
10. *Manual on the Measurement of Volunteer Work*. Geneva, International Labour Organization, 2011, available at: http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/meetings-and-events/international-conference-of-labour-statisticians/WCMS_100574/lang--en/index.htm
11. Salomon L.M., Sokolowski W., Geller S.L. *Holding the Fort: Nonprofit Employment During a Decade of Turmoil*. Baltimore, Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2012, available at: http://www.thenonprofitpartnership.org/files/ned_national_2012.pdf
12. Salomon L.M., Anheier H.K. et al. *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 1999, available at: <http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/08/Global-Civil-Society-I.pdf>
13. Salomon L.M., Sokolowski W., Haddock M.A., Tice H.S. *The State of Global Civil Society and Volunteering: Latest Findings from the Implementation of the UN Nonprofit Handbook*. Baltimore, Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2013, available at: http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2013/04/JHU_Global-Civil-Society-Volunteering_FINAL_3.2013.pdf
14. Lyapin D.V., Palivoda L. *Otsinka sotsial'nogo ta ekonomichnogo vnesku blagodiinykh organizatsii v ekonomiku Ukrainy (2013): zvit Tvorchogo tsentru «Kaunterpart» («TTsK»)* [The assessment of the social and economic contribution of charitable organizations in the economy of Ukraine (2013): report of the Creative center «Counterpart» («CCC»)], available at: http://ccc-tck.org.ua/storage/books/report_on_cso_economic_contribution_ukr.pdf [in Ukrainian]
15. *Pro gromads'ki ob'ednannya: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 r. № 4572-VI* [On public associations: Law of Ukraine of 22.03.2012 № 4572-VI], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> [in Ukrainian]

16. *Maizhe chvert' ukrainsiv zaimaet'sya blagodiinytstvom* [Almost a quarter of Ukrainians do charity work]. Informatsiine agentstvo UNIAN, available at: <http://www.unian.ua/politics/1018070-mayje-chvert-ukrajintsiv-zaymaetsya-volonterstvom-opituvannya.html> [in Ukainian]
17. *Naibil'she ukrainsi doviryayut' volonteram ta dobrovol'tsyam, naimenshe – sudam i GPU* [Ukrainians trust volunteers, the least of their trust is given to courts and the GPO]. Dzerkalo tizhnya – Mirror Weekly, 2014, 29 December, available at: http://dt.ua/UKRAINE/naybilshe-ukrayinci-doviryayut-volonteram-ta-dobrovolcyam-naymenshe-sudam-i-gpu-160339_.html [in Ukainian]
18. Sergatskova E. *Tsentr zanyatosti budushchego: kak volontery trudoustraivayut pereselentsev i adaptiruyut boitsov ATO* [The employment center of the future: how volunteers employ immigrants and adapt ATO soldiers], available at: <http://life.pravda.com.ua/volunteers/2015/02/9/189025/> [in Russian]
19. Khovard M. *Slabost' grazhdanskogo obshchestva v postkommunisticheskoi Evrope; per. s angl. I.E. Kokareva* [The weakness of the civil society in post-Communist Europe. Transl. from English. by I.E. Kokarev]. Moscow, Aspekt Press, 2009, 191 p. [in Russian]
20. Bodrov A.V. *Neuryadovi organizatsii yak indyikator rozvytku gromadyans'kogo suspil'stva* [Non-governmental organizations as an indicator of civil society development], available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/4/05.pdf> [in Ukainian]
21. Survey of tax laws affecting ngos in Central and Eastern Europe (International Center for Not-for-Profit Law), available at: <http://www.aciujums.lt/docs/SURVEYOFTAXLAWSAFFECTINGNGOSINCENTRAL.pdf>
22. Poland Adopts New Law on Public Benefit Activity and Volunteerism (International Center for Not-for-Profit Law), available at: <http://www.icnl.org/news/2003/9-May.html>
23. Country Information: Poland, available at: <http://www.usig.org/ICNL/countryinfo/poland.asp#exemption>

Отримано 12.03.15

Основні розвідки Центру дослідження громадянського суспільства Університету Джона Гопкінса

№	Кількість країн	Країни дослідження	Дані за період, рр.	Рік публікації звіту	Публікація
1	16 країн	Австралія, Бельгія, Бразилія, Ізраїль, Канада, Киргизстан, Мексика, Мозамбик, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Сполучені Штати Америки, Таїланд, Франція, Чеська Республіка	2002— 2009	2013	Salomon L.M., Sokolowski W., Haddock M.A., Tice H.S. The State of Global Civil Society and Volunteering: Latest Findings from the Implementation of the UN Nonprofit Handbook (Baltimore: Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2013) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2013/04/JHU_Global-Civil-Society-Volunteering_FINAL_3.2013.pdf
2	1 країна	Сполучені Штати Америки	2010	2012	Salomon L.M., Sokolowski W., Geller S.L. Holding the Fort: Nonprofit Employment During a Decade of Turmoil (Baltimore: Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.thenonprofitpartnership.org/files/ned_national_2012.pdf
3	36 країн	Австралія, Австрія, Аргентина, Бельгія, Бразилія, Велика Британія, Єгипет, Ізраїль, Індія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кенія, Колумбія, Мексика, Марокко, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Пакистан, Перу, Південно-Африканська Республіка, Південна Корея, Польща, Румунія, Словаччина, Сполучені Штати Америки, Танзанія, Уганда, Угорщина, Філіппіни, Фінляндія, Франція, Чеська Республіка, Швеція, Японія	1995— 2000	2004	Salomon L.M., Sokolowski W. Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector, Volume Two (Bloomfield, CT, Kumarian Press, 2004) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ccss.jhu.edu/publications-findings/?did=59
4	22 країни	Австралія, Австрія, Аргентина, Бельгія, Бразилія, Велика Британія, Нідерланди, Німеччина, Ізраїль, Ірландія, Іспанія, Колумбія, Мексика, Перу, Румунія, Словаччина, Сполучені Штати Америки, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чеська Республіка, Японія	1994— 1999 (переважно 1995)	1999	Salomon L.M., Anheier H.K. et al. Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector (Baltimore: The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 1999) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/08/Global-Civil-Society-I.pdf

Титарь И.А., канд. социол. наук, научный сотрудник
 ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»,
 Карнаухова Е.В., младший научный сотрудник
 ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (Киев)

МЕСТО ОРГАНИЗАЦИЙ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА
 В ЭКОНОМИКЕ И НА РЫНКЕ ТРУДА: МИРОВОЙ ОПЫТ И УКРАИНА

Рассмотрено, какое место организации гражданского общества (общественные организации) занимают в экономике и на рынке труда стран мира, в том числе самых развитых, а также в Украине. Сделаны выводы относительно возможности использования резервов развития украинских общественных организаций для стимулирования экономического роста и занятости.

Ключевые слова: гражданское общество, общественные организации, рынок труда, экономика.

Titar I.O., PhD. (Sociology), scientific fellow, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences,
 Karnaukhova O.V., junior scientific fellow, Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences (Kyiv)

THE PLACE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN THE ECONOMY
 AND THE LABOUR MARKET: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UKRAINE

The authors consider the place of civil society organizations (NGOs) take in the economy and in the labour market of countries, including developed countries, as well as in Ukraine. Conclusions are made about the resource exploitation in development of Ukrainian non-governmental organizations to stimulate economic growth and employment.

Keywords: civil society, non-governmental organizations, labour market, economy.